

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

موسسه حقوق و معارف اسلامی

پایان نامه کارشناسی ارشد رشته حقوق - گرایش جزا و جرم شناسی

جایگاه کارشناسی در حقوق کیفری و

فقه امامیه

استاد راهنما

دکتر مجتبی نورزاد

استاد مشاور

دکتر فریدون جعفری

طلبه

ابراهیم راهی

شهریور ماه ۱۳۹۰

تاییدیه

گواهی می‌شود که دانش‌پژوه آقای ابراهیم رابی از پایان‌نامه خود با عنوان **جایگاه کارشناسی در حقوق کیفری و فقه امامیه** در تاریخ ۱۳۹۰/۸/۵ دفاع نموده و با کسب نمره ۱۹ با موفقیت به اتمام رسیده است.

۱- استاد راهنما: **دکتر مجتبی نورزاد**

۲- استاد مشاور: **دکتر فریدن جعفری**

۳- استاد داور: **دکتر علیرضا تقی پور**

تقدیر و تشکر

حمد و ستایش مخصوص پروردگار علیم و حکیم است که انسان را به نعمت عقل کرامت و به نور علم مزین فرمود: «علم الانسان مالم یعلم»
سلام درود بی پایان به انبیاء الهی به ویژه خاتم رسل پیامبر کرامی اسلام صلی الله علیه و آله و اهل بیت عصمت و طهارت به خصوص منجی
عالم بشریت، دوازدهمین اختر تابانک امامت و ولایت حضرت مهدی موعود عجل الله تعالی فرجه الشریف

درود خداوند به اولیاء الهی، عالمان دارسته، فقههای شیعه و پرچم داران دین مبین اسلام به ویژه حضرت امام خمینی رحمه الله علیه که برای حفظ و
ترویج دین از هیچ کوششی دریغ نکرده و تحقیق و معارف دینی را به دست ما رساندند.

تقدیر و تشکر ویژه دارم از استاد محترم راهنما جناب آقای دکتر محتجبی نورزاد و استاد محترم مشاور جناب آقای دکتر فریدون جعفری که مرشد
و راهنمای اینجانب در تحقیق و تدوین این پایان نامه بوده اند.

کلیه حقوق این پایان نامه متعلق به نگارنده و دانشگاه
جامعه المصطفی العالمیه بوده و هرگونه بهره برداری از آن با ذکر
منبع بلا مانع است.

تقدیم

تقدیم به پدر ارجمند و مادر مهربانم که راه و رسم زندگی و مقابله با مشکلات را به من آموختند و برای تحصیل علم و کسب معنویت همیشه مشوق من بوده و از نظر مادی و معنوی حامی و پشتیبانم بوده و به طور مستمر دعای خیرشان را بدرقه راهم نموده اند و تقدیم به همسر فداکار و فرزندان عزیزم که در تمام مراحل زندگی یار و یاورم بوده و با بردوش گرفتن امور زندگی به من فرصت دادند تا بتوانم با خیال آسوده در امور اداری به انجام وظایف محوله سپردارم و در کنار آن به تحصیلاتم ادامه دهم.

چکیده

فقهای امامیه در ابواب مختلف فقهی به نحو گسترده، به نظریه اهل خبره استناد کرده و مصادیق متعددی از موضوعات تخصصی که در آن‌ها رجوع به اهل خبره ضروری است مطرح نموده‌اند. مهمترین دلیلی که فقها برای حجیت و اعتبار نظر اهل خبره آورده‌اند، سیره عقلاء بر رجوع به اهل خبره در موارد متعددی در طول تاریخ بوده است و شارع مقدس هم از آن منع نکرده است. در حقوق کیفری کارشناسی، یکی از مهمترین طرق اثبات جرم و شناسایی مجرمین در دادرسی‌های کیفری بوده است. با توجه به پیشرفت‌های علمی و فن‌آوری و اینکه علوم و ابزار فنی مانند، پزشکی، فیزیک، شیمی، آزمایشگاه‌ها، رایانه و... برای کشف و اثبات جرم و شناسایی مجرمین و یا اثبات بی‌گناهی متهم مؤثر بوده و در برخی موارد موجب حصول علم و اقناع وجدانی برای قاضی می‌شوند، سبب وابستگی روز افزون فرآیند دادرسی کیفری به بهره‌برداری از نظرات متخصصین مربوطه شده است، در قانون مجازات اسلامی و آیین دادرسی کیفری در موارد متعددی بر لزوم ارجاع به کارشناسان و استفاده از نظریه کارشناسان اشاره شده است و رویه عملی قضات در دادگاه‌های عمومی و انقلاب، تجدیدنظر و دیوان عالی کشور این است که در بسیاری از پرونده‌های قضایی پیچیده موضوع به کارشناسان مربوطه؛ از قبیل پزشکی قانونی، پلیس علمی، افسران کاردان فنی تصادفات و کارشناسان حوادث ناشی از کار ارجاع می‌شود و نظریه آن‌ها به عنوان یکی از دلایل اثبات جرم مورد استفاده قرار می‌گیرد.

واژگان کلیدی: کارشناسی، خبره، حقوق کیفری، ادله اثبات و فقه امامیه.

مقدمه	۲
الف) بیان مسأله	۲
ب) سوالات اصلی و فرعی	۳
ج) فرضیه های تحقیق	۳
د) ضرورت انجام تحقیق	۴
هـ) روش تحقیق و گردآوری	۴
و) اهداف تحقیق	۵
ز) فصول تحقیق	۵
فصل اول: کلیات و مبانی نظری	۸
۱-۱- تبیین مفاهیم و واژه ها	۸
۱-۱-۱- مفاهیم لغوی خبره	۸
۱-۱-۲- مفهوم اصطلاحی و تعریف اهل خبره	۹
۱-۱-۳- مفهوم لغوی واژگان کارشناسی و کارشناس	۱۰
۱-۱-۴- مفهوم اصطلاحی و تعریف کارشناس	۱۰
۱-۱-۵- مفهوم اصطلاحی و تعریف کارشناسی	۱۱
۱-۱-۶- مفهوم لغوی ادله اثبات	۱۳
۱-۱-۷- مفهوم اصطلاحی و تعریف دلیل	۱۳
۱-۱-۸- معنای اماره و تعریف آن	۱۶
الف- اماره قانونی	۱۷
ب- اماره قضایی	۱۷
ج- تفاوت اماره قانونی و اماره قضایی	۱۸
۱-۱-۹- معنا و تعریف حقوق کیفری	۱۸
۱-۱-۱۰- معنا و تعریف فقه امامیه	۱۹
۱-۲- پیشینه کارشناسی	۲۰
۱-۲-۱- کارشناسی قبل از اسلام	۲۰

- ۲۴-۲-۱- کارشناسی در اسلام..... ۲۴
- ۲۶-۲-۱- کارشناسی در قوانین ایران..... ۲۶
- ۲۶-۳-۱- کارشناسی قبل از مشروطیت..... ۲۶
- ۲۷-۳-۱- کارشناسی بعد از مشروطیت..... ۲۷
- ۲۸-۳-۱- کارشناسی بعد از پیروزی انقلاب اسلامی ایران..... ۲۸

۳-۱- مبانی کارشناسی در فقه و حقوق موضوعه ۲۹

- ۲۹-۳-۱- مبانی اعتبار نظر کارشناس و اهل خبره در فقه امامیه..... ۲۹
- ۳۰-۳-۱-۱- استناد به آیه ای از قرآن کریم..... ۳۰
- ۳۱-۳-۱-۲- سیره عقلاء بر رجوع به اهل خبره..... ۳۱
- ۳۱- الف) بیان سیره در کلام فقها..... ۳۱
- ۳۴- ب) تأیید سیره عقلا توسط شارع مقدس..... ۳۴
- ۳۵-۳-۱-۳- حصول وثوق و اطمینان از نظر اهل خبره..... ۳۵
- ۳۷-۳-۱-۱- اعتبار ظن متأخم به علم (اطمینان)..... ۳۷
- ۳۹-۳-۱-۲- حصول علم از نظریه اهل خبره و کارشناس..... ۳۹
- ۴۱-۳-۱-۲- مبانی اعتبار نظر کارشناس و اهل خبره در قانون موضوعه..... ۴۱
- ۴۱-۳-۱-۲- دادرسی عادلانه..... ۴۱
- ۴۲-۳-۱-۲- ضرورت اجتماعی..... ۴۲
- ۴۴-۳-۱-۲- برقراری نظم قضایی و اجتماعی..... ۴۴

۴-۱- بررسی موضوعیت یا طریقت ادله اثبات دعوا و نسبت نظر کارشناس با سایر ادله اثبات جرم..... ۴۵

- ۴۵-۴-۱- تعریف قطع طریقی و قطع موضوعی..... ۴۵
- ۴۶-۴-۱-۲- تحلیل دیدگاه فقها و حقوقدانان..... ۴۶
- ۴۶- الف) نظریه کسانی که عقیده به موضوعیت ادله اثبات جرم دارند..... ۴۶
- ۴۹- ب) نظریه کسانی که عقیده به طریقت ادله اثبات جرم دارند..... ۴۹
- ۵۴- ج) نظریه کسانی که عقیده دارند ادله اثبات جرم در حدود موضوعیت دارد و در تعزیرات طریقت دارد..... ۵۴
- ۵۷-۴-۱-۳- نسبت کارشناسی با سایر ادله اثبات جرم..... ۵۷

ماهیت و آثار کاربردی کارشناسی فصل دوم: ماهیت و آثار کاربردی کارشناسی..... ۵۹

فصل دوم: ماهیت و آثار کاربردی کارشناسی ۶۰

۲-۱- ماهیت کارشناسی در فقه امامیه ۶۰

۱-۱-۲- بررسی نظرات فقها ۶۱

۲-۲- ماهیت کارشناسی در حقوق موضوعه ۶۸

۱-۲-۲- کارشناسی به عنوان شهادت ۶۹

الف) شباهت های بین کارشناسی و شهادت ۶۹

ب) وجوه تمایز کارشناسی و شهادت ۷۱

۲-۲-۲- کارشناسی به عنوان اماره قضایی ۷۴

۳-۲-۲- کارشناسی به عنوان دلیل اثبات دعوا ۷۶

۲-۳- آثار کاربردی و عملی کارشناسی در فقه امامیه ۸۴

۱-۳-۲- تأثیر نظریه اهل خبره در اثبات جرم ۸۴

۲-۳-۲- تأثیر نظریه اهل خبره در براءت متهم ۸۴

۳-۳-۲- تأثیر نظر اهل خبره در تشخیص نوع جنایت و سرایت آن ۸۵

۴-۳-۲- نظریه اهل خبره در تشخیص زوال بینایی ۸۵

۵-۳-۲- نظر اهل خبره در اثبات از بین رفتن نطق و عقل ۸۷

۶-۳-۲- نظر اهل خبره در تشخیص زوال شنوایی ۸۸

۷-۳-۲- نظر اهل خبره در تشخیص زوال بویایی ۸۸

۸-۳-۲- نظر اهل خبره در تشخیص جنین ۸۹

۹-۳-۲- نظر اهل خبره در قصاص اعضاء و دندان ۸۹

۱۰-۳-۲- نظریه اهل خبره در تشخیص حمل شتر موضوع دیه ۹۰

۱۱-۳-۲- نظر اهل خبره در تعیین میزان ارش ۹۰

۱۲-۳-۲- نظریه اهل خبره در تعیین خسارت ۹۱

۱۳-۳-۲- نظریه اهل خبره در تشخیص عیب مبیع ۹۱

۱۴-۳-۲- نظریه اهل خبره در تشخیص عیوب زوجین ۹۲

۱۵-۳-۲- آثار کاربردی و عملی کارشناسی در حقوق کیفری ۹۲

۱-۱۵-۳-۲- تأثیر نظریه کارشناس در تعقیب (احضار و جلب) متهم ۹۳

۹۳	..... تأثیر کارشناسی در صدور قرار تأمین کیفری..... ۲-۱۵-۳-۲
۹۳	..... اثر نظریه کارشناس در انتساب جرم به متهم..... ۳-۱۵-۳-۲
۹۴	..... اثر نظریه کارشناس در تعیین میزان مجازات متهم..... ۴-۱۵-۳-۲
۹۵	..... تأثیر نظریه کارشناس در عدم تعقیب متهم..... ۵-۱۵-۳-۲
۹۵	..... تأثیر نظریه کارشناسی در کیفیت اجرای حکم..... ۶-۱۵-۳-۲
۹۶	..... کاربرد پزشکی قانونی در امور قضایی..... ۱۶-۳-۲
۹۶	..... عملکرد پزشکی قانونی در امور جزایی..... ۱-۱۶-۳-۲
۹۷	..... الف- تعیین علت و جگونگی مرگ.....
۹۷	..... ب- تعیین تاریخ مرگ متوفی.....
۹۷	..... ج- تشخیص هویت متوفی.....
۹۷	..... ۲-۱۶-۳-۲- نظریه پزشک در تشخیص نوع صدمات.....
۹۸	..... ۳-۱۶-۳-۲- تشخیص جنون و اختلالات روانی.....
۹۹	..... ۴-۱۶-۳-۲- تشخیص زوال شنوایی، بینایی، بویایی و چشایی.....
۹۹	..... الف- تشخیص زوال شنوایی.....
۱۰۰	..... ب- تشخیص زوال بینایی.....
۱۰۰	..... ج- تشخیص زوال بویایی.....
۱۰۰	..... د- تشخیص زوال چشایی.....
۱۰۰	..... ۵-۱۶-۳-۲- تشخیص جنین.....
۱۰۰	..... ۶-۱۶-۳-۲- تشخیص ارش.....
۱۰۱	..... گزارش پلیس علمی..... ۱۷-۳-۲
۱۰۲	..... افسران کاردان فنی تصادفات..... ۱۸-۳-۲
۱۰۲	..... نظریه کارشناسان (بازرسان) اداره کار..... ۱۹-۳-۲
۱۰۶	..... نتایج و پیشنهادات.....
۱۰۶	..... الف) نتایج.....
۱۰۸	..... ب) پیشنهادات.....

منابع و مأخذ: ۱۱۰

الف) منابع عربی ۱۱۱

ب) منابع فارسی ۱۱۵

ج) قوانین و مقررات ۱۱۹

مقدمة

﴿ فَسئَلُوا أَهْلَ الذِّكْرِ إِنْ كُنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ ﴾

اگر نمی دانید از آگاهان پرسید.

نحل/۴۳، انبیاء/۷

مقدمه

الف) بیان مسأله

ما در عصری زندگی می کنیم که به لحاظ پیشرفت روز افزون علم و فن آوری و گسترش روابط اجتماعی و ظهور پدیده های نوین، و بهره گیری بزهکاران از علوم مزبور به منظور ارتکاب جرم، امر قضاوت با مشکلات خاصی مواجه شده که در برخی موارد بدون استفاده از کارشناسان، اهل خبره و متخصصین مربوطه، کشف جرم و صدور حکم عادلانه غیر ممکن شده است. لذا قضات برای احقاق حق به ناچار باید از نظریه ی کارشناسانه ی کارشناسان و اهل خبره استفاده کرده و در صدور حکم به نظریه ارائه شده ترتیب اثر بدهند.

امروزه کارشناسان در رشته های تخصصی مختلفی از جمله پزشکی و پیرا پزشکی، داروسازی و سم شناسی، اسلحه شناسی، وسایل موتوری زمینی و تصادفات، حوادث ناشی از کار، راه و ساختمان، امور ثبتی، کشاورزی و ... فعالیت دارند، با ارائه نظریه های تخصصی خود به قضات محاکم، آن ها را در کشف جرم و احقاق حق یاری می کنند.

موضوع این پایان نامه جایگاه کارشناسی در حقوق کیفری و فقه امامیه بوده ارزش و اعتبار نظریه کارشناسی و نقش کارشناس در صدور آراء قضایی از نظر حقوق موضوعه و فقه امامیه بررسی خواهد شد.

ب) سوالات اصلی و فرعی

سؤال اصلی که در این تحقیق طرح شده و به آن پاسخ داده خواهد شد این است که : اعتبار و ارزش نظریه کارشناس و اهل خبره در فقه امامیه و قوانین موضوعه ایران چیست؟ به دنبال سؤال اصلی، سوالات فرعی به شرح زیر مطرح گردیده که لازم است به آن ها پاسخ داده شود:

۱- ماهیت نظریه کارشناس و اهل خبره چیست؟

۲- مبانی نظریه کارشناس و اهل خبره چیست؟

۳- نظریه کارشناس و اهل خبره در تصمیمات قضایی موضوعیت دارد یا طریقت؟

۴- آثار کاربردی و عملی کارشناسی در حقوق کیفری ایران چیست؟

ج) فرضیه های تحقیق

فرضیاتی که در پاسخ به سوالات مذکور طرح شده به شرح زیر است:

۱- کارشناسی در فقه امامیه در صورتی اعتبار دارد که موجب ظن متأخم به علم گردد.

۲- نظریه کارشناس و اهل خبره جایگاه ویژه ای در حصول علم برای قاضی دارد.

۳- نظریه کارشناس نقش بسیار مهمی در کشف واقعیت در برخی از جرایم دارد.

د) ضرورت انجام تحقیق

با توجه به پیشرفت علوم و فنون، در جوامع امروزی، هر روز شاهد کشف رشته های جدیدی از علم هستیم. از طرفی توسعه علوم، سبب تخصصی تر شدن آن می شود و نیاز جامعه به استفاده از دانش و مهارت متخصصان روز افزون شده است.

در دادگاه ها نیز که به منظور حل و فصل اختلافات و خصومات مردم در موضوعات مختلف تشکیل می گردد، نیاز به بهره گیری از علم و تجربه کارشناسان مربوطه برای کشف واقع احساس می شود، در اکثر پرونده ها به سبب وجود موضوعات فنی، قاضی رسیدگی کننده به پرونده برای کشف جرم و احقاق حق و اجرای عدالت، ناچار به کسب نظر متخصصان مربوطه است. از سوی دیگر بزهکاران هم در ارتکاب جرم از علوم و فنون جدید استفاده می کنند. لذا بدون استفاده از نظریه کارشناسان و متخصصین مربوطه، احراز و اثبات جرم برای قاضی محکمه غیر ممکن می شود.

بنابراین به نظر می رسد بررسی و تبیین ارزش و اعتبار نظر کارشناس و جایگاه آن در حقوق کیفری و فقه امامیه ضرورت دارد.

ه) روش تحقیق و گردآوری

روش تحقیق در این پایان نامه تحلیلی و توصیفی بوده و روش گردآوری به صورت مطالعه اسنادی با تکیه بر منابع کتابخانه ای و از طریق فیش برداری از منابع فقهی، حقوقی موجود از جمله کتاب ها، مجلات، مقالات، نظریات فقهی، فتاوی فقها، قوانین مربوطه، آراء و نظرات حقوقدانان و رویه قضایی، تنظیم گردیده است.

و) اهداف تحقیق

در امور مدنی قاعده « منع تحصیل دلیل » در دادرسی حکم فرما است، به عبارتی قاضی محکمه نمی تواند برای طرفین کسب دلیل نماید. ولی در امور کیفری قاضی رسیدگی کننده به پرونده کیفری برای کشف واقع و حصول اطمینان و یقین و احراز حقیقت و کشف جرم از هر اماره و نشانه ای می تواند به عنوان دلیل و مدرک استفاده کرده و دلایل مطروحه را با تطبیق با اوضاع و احوال ارزیابی و ترتیب اثر بدهد. گرچه قانون گذار برای اثبات برخی جرایم از جمله حدود و قصاص از روش حصر ادله استفاده کرده و ادله را احصاء و با کیفیت خاص پذیرفته است، لکن در سایر موارد کیفری برای اثبات جرم می توان به هر دلیلی استناد کرد. بنابر این اگر قاضی در دادگاه از طریق وسایل مطمئن امروزی مانند انگشت نگاری معاینه و آزمایش با اخذ نظر کارشناسان مربوطه، علم و یا ظن متأخم به علم حاصل کند. این علم و ظن برای وی معتبر خواهد بود و بر اساس آن مبادرت به صدور حکم خواهد نمود.

هدف از نگارش این تحقیق تبیین جایگاه کارشناسی و نظریه اهل خبره در تصمیمات قضایی و اثبات جرم و حصول علم برای قاضی و موارد رجوع به کارشناسی و شرایط آن و آثار کاربردی کارشناسی در قوانین کیفری ایران است، که با بهره گیری از منابع فقهی، حقوقی، قوانین موضوعه و رویه قضایی مورد بررسی و تحقیق قرار گرفته است.

ز) فصول تحقیق

با توجه به اینکه موضوع این تحقیق « جایگاه کارشناسی در حقوق کیفری و فقه امامیه » می باشد. در دو فصل و هفت مبحث به شرح ذیل مورد مطالعه قرار گرفته است:

فصل اول: کلیات و مبانی نظری

۱-۱- تبیین مفاهیم و واژه ها

۱-۲- پیشینه کارشناسی

۱-۳- مبانی کارشناسی در فقه و حقوق موضوعه

۱-۴- بررسی موضوعیت یا طریقیّت ادله اثبات دعوا و نسبت نظر کارشناس

با سایر ادله اثبات جرم

فصل دوم: ماهیت و آثار کاربردی کارشناسی

۲-۱- ماهیت کارشناسی در فقه امامیه

۲-۲- ماهیت کارشناسی در حقوق موضوعه

۲-۳- آثار کاربردی و عملی کارشناسی در فقه امامیه و حقوق کیفری

فصل اول

کلیات و مبانی نظری

فصل اول: کلیات و مبانی نظری

در این فصل ابتدایه تبیین مفاهیم و واژه های خبره، اهل خبره، کارشناس، کارشناسی، ادله اثبات، دلیل، اماره، حقوق کیفری و فقه امامیه پرداخته سپس به بیان پیشینه کارشناسی، مبانی کارشناسی در فقه امامیه و حقوق موضوعه، بررسی موضوعیت و طریقت ادله اثبات و نسبت کارشناسی با سایر ادله می پردازیم.

۱-۱- تبیین مفاهیم و واژه ها

در این مبحث به بیان مفاهیم و مبانی لغوی و اصطلاحی و تعریف واژگان خبره اهل خبره، کارشناس، کارشناسی، ادله اثبات، دلیل، اماره، حقوق کیفری و فقه امامیه می پردازیم.

۱-۱-۱- مفاهیم لغوی خبره

واژه خبره در متون فقهی و قوانین موضوعه بسیار به کار گرفته شده است.

در کتب لغت مفاهیم زیر برای واژه خبره ذکر شده است.

۱- خبره: دانایی و بینایی به حقیقت چیزی یا امری، آگاهی داشتن و آزموده بودن در کاری^۱.

۲- خبره: دانستن باطن کار است.^۲

۳- الخبره: آگاهی به اشیاء و آزمایش^۳.

۴- الخبره: آگاهی و معرفت به باطن امور^۴.

۵- اهل خبره به معنای کارشناس است که پس از تخفیف «خبره» گفته می شود.^۵

۱- حسن عمید، فرهنگ عمید، ص ۴۲۰

۲- سید علی اکبر قرشی، قاموس قرآن، ج ۲، ص ۲۲۰

۳- فراهید، خلیل ابن احمد، کتاب العین، ج ۴، ص ۲۵۸

۴- ابوالقاسم الحسین بن محمد (راغب اصفهانی) المفردات فی غریب القرآن، ص ۱۴۱

۵- محمد جعفر جعفری لنگرودی، ترمینولوژی حقوق، ص ۲۵۹